

Andelko Badurina

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Iluminacije glagoljskih rukopisa u Beču

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 20. 7. 2004

Sažetak

Autor opisuje iluminacije nekih glagoljskih rukopisa koji su nastali u Hrvatskoj a sada se čuvaju u Austrijskoj nacionalnoj (nekad Dvorskoj) knjižnici u Beču. To su: **Bečki listići** iz sredine 12. stoljeća, **Misal kneza Novaka**, koji je napisao, a vjerojatno i iluminirao, sam Novak 1368. g. u Krbavi, a 1495. je dospio u Nuglu kraj Roča, **Fragmenti Misala** napisani oko sredine 14. st., **Fragmenti brevijara** napisani krajem 14. ili početkom 15. st., **Brevijar Vida Omišljanina**, koji je napisao i potpisao, a vjerojatno i iluminirao, Vid iz Omišlja 1396. g., a uvezao Grgur Kraljić iz Senja oko 1500. g. **Ročki misal**,

koji je napisao, a vjerojatno i iluminirao, »mnogogrešni pisac Bartol Krbavec« 1421. g. negdje u Krbavi, i **Bečki psaltir**, koji je napisao pop Petar Frašćić u Lindaru 1463. g.

Neki od njih su iluminirani veoma jednostavno, samo s inicijalima, dok su neki iluminirani veoma bogato. Najraskošnije je iluminiran Novakov misal, sa slobodnim minijaturama i brojnim figurativno ilustriranim inicijalima, te Ročki misal (Raspeče i ilustrirani inicijali) i Misal Vida Omišljanina, sa simbolima evanđelista.

Ključne riječi: rukopisi, glagoljica, iluminacije, Bartol iz Krbave, Vid iz Omišlja, Hrvatska, Beč

Brojni glagoljski rukopisi, kao, uostalom, i latinski koji su nastali u Hrvatskoj, danas se nalaze izvan nje, kamo su dospjeli na različite načine. Uglavnom se nalaze u knjižnicama velikih svjetskih gradova. Gotovo svi su oni ipak popisani a neki i detaljno opisani. Zanimanje za njih bilo je motivirano prvenstveno iz lingvističkih i liturgijskih stajališta i razloga, dok su njihove iluminacije, ukoliko su njima bili prebogati, tek uzgred spomenute, a rijetko su kada korištene i za njihovu dataciju. Najbogatiji popis glagoljskih rukopisa napravio je filolog Ivan Milčetić prije gotovo sto godina.¹

Brojni se glagoljski rukopisi nalaze i u susjednoj Austriji. Njihov popis napravio je G. Birkfellner.² Njih su proučavali i mnogi drugi znanstvenici, uzimajući ih pojedinačno ili u skupinain. Među njima posebno izdvajamo J. Vajsa³ i M. Pantelić,⁴ koja je ujedno poklonila punu pažnju i iluminacijama kodeksa koje je obrađivala. Leksikografski ih je u novije vrijeme obradio J. Bratulić.⁵

Boraveći svojedobno u Beču, prema saznanjima iz navedenih autora, obradio sam iluminacije nekih rukopisa koji se čuvaju u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (ÖNB) a koji su mi se činili zanimljiviji s obzirom na vrijeme koje sam imao na raspolaganju.

To su:

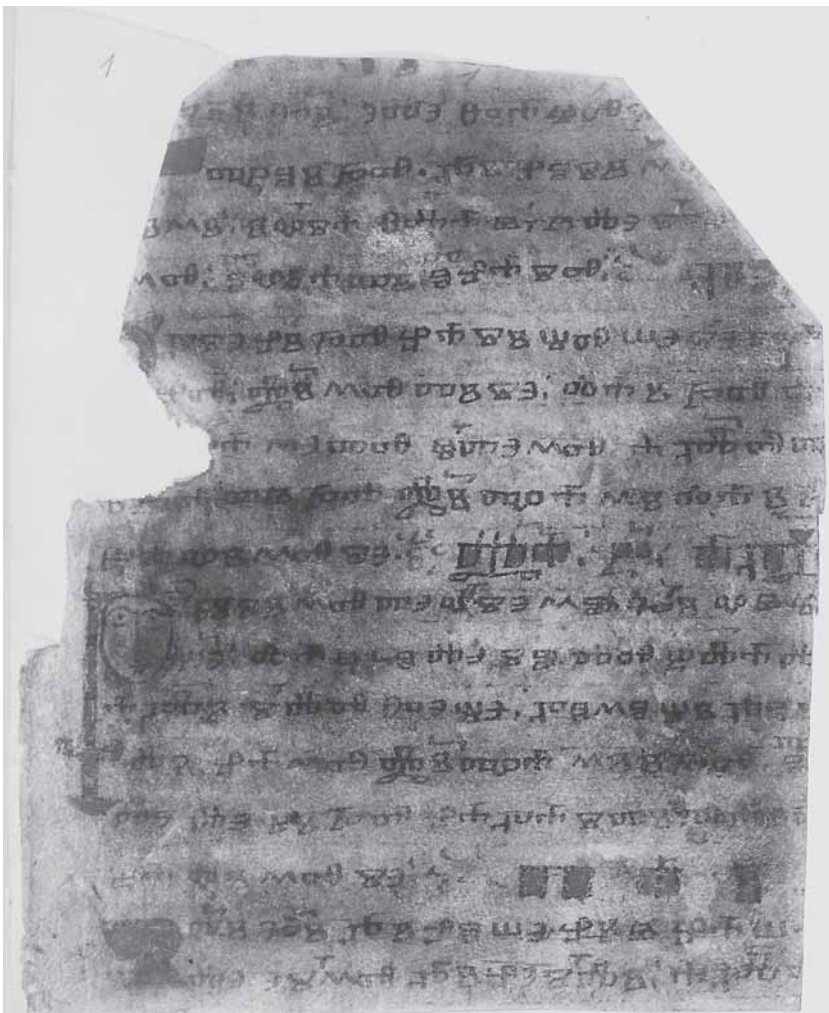
1. *Bečki listići* iz 12. st.
2. *Misal kneza Novaka* iz 1368.

3. *Fragmenti misala* iz 14. st.
4. *Brevijar Vida Omišljanina* iz 1396. g.
5. *Fragmenti brevijara* 14./15. st.
6. *Ročki misal* iz 1421. g.
7. *Bečki psaltir* iz sredine 15. st.

1. Bečki listići

Nalaze se u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču (ÖNB) i nose oznaku Cod. slav. 136.⁶ Kako i kada su tamo dospjeli nije poznato, ali svakako se već dugo tamo nalaze. To su zapravo dva lista misala, a sadrže jednu potpunu misu i dvije djelomične mise na čast svetih apostola (Commune Apostolorum). Pisani su na pergamentu, veličina stranice je 95 x 120 mm, a na svakoj stranici imaju po 18 redaka. Visina redaka iznosi 10 mm, a visina slova 4–5 mm. Nutarnji marginalni prostor iznosi 12 mm, a ostale nije moguće odrediti. Čuvaju se u kartonskom omotu. Pisani su glagoljicom na prijelazu iz oble u uglatu ili, kako kaže Vajs, »poluokruglom poluuglatom glagoljicom« i smatraju ih »mostom koji spaja staroslavensku liturgiju zapadnog obreda na hrvatskom tlu sa slavenskom liturgijom u Velikoj Moravskoj (Kijevskim listovima)«. Tekst je pisan crnom tintom, a rubrike su unutar crnog slova ispunjene crvenom bojom. Dosadašnji ga istraživači datiraju prema paleografskim i drugim značajkama u prvu polovinu ili oko sredine 12. stoljeća.

1. *Bečki listići*, prva polovina 12. st., Beč, ÖNB, Cod. slav. 136, fol. 1r, Inicijal »P« rosim vsemogi Bože (fotodokumentacija ÖNB)

1. *Vienna Folios*, first half of the 12th century, Vienna, ÖNB, Cod. slav. 136, fol. 1r, Initial »P« ray to Almighty God (ÖNB fotodocumentation)

2. Fragmenti *Biblije*, sredina 12. st., Piacenza, Archivio Capitolare, Cod. n. 68, fol. 1r, Inicijal »F«-rater Ambrosius

2. *Fragment of the Bible*, 12th century, Piacenza, Archivio Capitolare, Cod. n. 68, fol. 1r, Initial »F«-rater Ambrosius

Iluminacije ovih listića relativno su skromne, što je s obzirom na mjesto na kojem se nalaze u misalu, tj. pri njegovu kraju, i razumljivo. To su u stvari inicijali, a možemo ih podijeliti u tri vrste:

1. Pleterni inicijali s nacrtanom ljudskom glavicom unutar praznine slova, inicijali od stiliziranih biljnih elemenata i obična oveća crna slova kojih je praznina ispunjena crvenom bojom. Inicijali s nacrtanom ljudskom glavicom nalaze se unutar praznine slova »P«. Takva inicijala su dva, jedan je na fol. 1r, a drugi na fol. 2r. Oba se nalaze na početku molitva koje počinju riječima »Prosim te vsemogi vični Bože...«. Ovdje ćemo opisati samo inicijal na fol. 1r.

Slovo P, kojemu okomita hasta zauzima visinu od 5 redaka, izrađeno je od pleternih elemenata crvene i crne boje. Unutar cijele petlje slova nacrtana je ljudska glavica, kojoj se vanjski rub podudara s unutarnjim rubom petlje. (sl. 1) Slovo nema glagoljski oblik, nego latinični oblik P, a to znači da je iluminator slijedio neki latinični predložak, u kojima su takvi prikazi poznati i mnogo ranije. Riječ je svakako o najsta-

rijem prikazu ljudskog lika u hrvatskim glagoljskim rukopisima. Ljudsku glavicu unutar petlje latiničnog slova P nalazimo i u Assemanijevu evanđelistaru, koji je pisan oblom glagoljicom i za koji autori smatraju da je nastao u Makedoniji u 11. stoljeću. Sličan prikaz ljudske glavice unutar slova F, koje je u iluminaciji gotovo jednako slovu P, nalazimo i u fragmentima jedne latinske Biblije koja se čuva u Kaptolskom arhivu u Piacenzi u Italiji, oznake Cod. n. 68.⁷ (sl. 2) Sličnost je više nego očigledna, s time što je onaj u Piacenzi nacrtan plastičnije, mekanih linija i ima kosu, ali jednako kao ovaj naš ispunja cijelu prazninu petlje slova. Autor A. C. Quintavalle piacentinski fragment datira u sredinu 12. stoljeća. To je još jedan doprinos koji potvrđuje paleografske i jezične analize naših autora da i *Bečke listiće* smjestimo u prvu polovinu ili u sredinu 12. stoljeća i oni su dio mosta koji glagoljske rukopise spaja sa Zapadom.

Sličan inicijal P (latinično) nalazi se i na fol. 1v i fol. 2r, s tom razlikom da se iznad onoga na fol. 1v nalazi ostatak jednog stiliziranog biljnog ornamenta.

2. Stilizirani biljni inicijali. To su oveća početna slova koja zauzimaju visinu od dva retka a nalaze se na fol. 1r pri dnu stranice, glagoljicom »slikano« slovo »S«, »B« i na fol. 2r slovo »V«, kojemu je osnova latinična, tako da zajedno s ornamentom više sliči latiničnom slovu Y.

3. Velika početna slova koja su izrađena crnom bojom, a unutrašnjost im je ispunjena crvenom bojom, minijem. Takvim inicijalima započinju svi novi dijelovi mise.

Uzevši sve u obzir, ove *Listiće* možemo datirati u prvu polovinu ili oko sredine 12. stoljeća, a predložak im je bio neki latinski rukopis.

2. Misal kneza Novaka

Misal kneza Novaka čuva se u Austrijskoj Nacionalnoj knjižnici u Beču i nosi katalošku oznaku ÖNB, Cod. slav. 8, a znanstveni mu je naslov *Misal kneza Novaka*, ili jednostavnije *Novakov misal*, njemački: *Messbuch des Fuersten Novak*, prema njegovom piscu krbavskom knezu Novaku.⁸

Taj je rukopis datiran, a napisao ga je krbavski knez Novak, sin kneza Petra, 1368. godine, kako sam piše u veoma lirski i osjećajno sastavljenom kolofonu na fol. 269r.⁹ Iluminirao ga je vjerojatno on sam ili netko tko je sjedio s njim, jer je pri pisanju ostavljen prostor za iluminacije, i iluminator te prostore poštuje, a tekst se nastavlja neposredno iza njih.

Godine 1405. župan nuglanski Ivan Pirih kupio ga je za crkvu sv. Jelene i sv. Petra u Nugli kraj Roča u Istri.¹⁰ Sadrži uobičajeni tekst misala, s time da ima mnogobrojne zajedničke (de communi) i votivne (ex voto) mise i na kraju brojne bilješke. Na fol. 270v nalazi se i glasoviti zapis žakna Jurija, iz Roča, koji ga je napisao u gradu Izoli 26. 6. 1482.: »vita vita štampa naša gori g're tako ja oću da naša gori gre...«.

Pisan je uglatom glagoljicom, kaligrafskim hrvatskim ustavom, na finom pergamentu, a ima ukupno 271 list. (Numeracija je izvedena u novije vrijeme, olovkom u gornjem desnom uglu.) Ima i naknadno umetnutih listova.

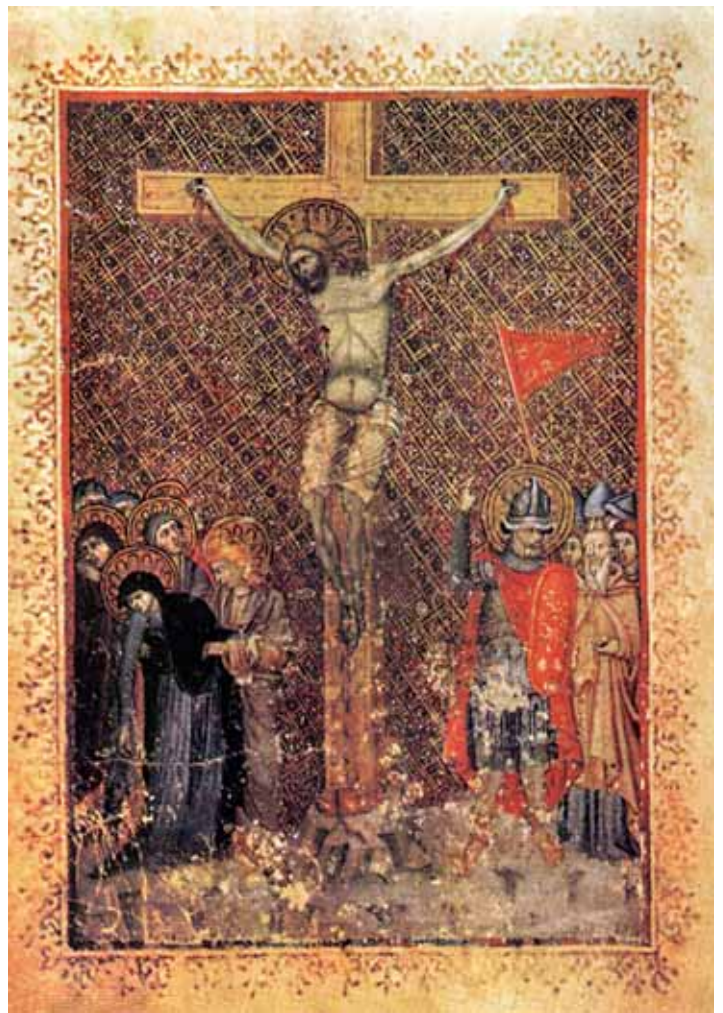
Veličina stranica iznosi 240 x 320 mm. Tekst je pisan u dva stupca veličine 74 x 205 mm, a u svakom stupcu ima 29 redaka. Visina redaka je 8–10 mm, a visina slova 4 mm. Okvir stupca i crte redaka izvedene su slijepom pisaljkom, od kosti. Na dnu svake stranice su *custodes*, prva riječ sljedeće stranice. Tekst misala pisan je crnom tintom, a rubrike crvenom bojom. Marginalni prostori: nutarnji 40, srednji 14, vanjski 52, gornji 33, donji 83 mm. Uvezan je u 19. st. u kartonske korice obložene kožom i marmoriziranim papirom.

Iluminacije

Misal je relativno bogato iluminiran, a iluminacije možemo podijeliti u nekoliko vrsta: slobodna minijatura, ilustracije unutar inicijala (*litterae historiatæ*), pleterno-biljni inicijali (*litterae dominicales*) i obični dvobojni inicijali (*litterae feriales*).

I. Slobodna minijatura

Takve su samo dvije: na fol. 158v ispred kanona preko cijele stranice naslikano je *Raspeće*, i na sljedećoj stranici, fol. 159r,

3. *Misal kneza Novaka*, 1368. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 8, fol. 145r, *Raspeće* (fotodokumentacija ÖNB)

3. *Missal of Headman Novak*, 1368, Vienna, ÖNB, Cod. slav. 8, fol. 145r, *Crucifixion* (ÖNB fotodokumentation)

na početku kanona manja minijatura, na kojoj je prikazana *Imago pietatis*.

1. Na *Raspeću*, koje je veoma narativno naslikano, tipično gotički, prikazana je tzv. scena *klonuča Bogorodice*. (sl. 3) Slika je uokvirena crvenim stiliziranim biljnim ornamentom. Na pozadini sastavljenoj od crvenih, crnih i zlatnih geometrijskih ornamentata, na sredini je, na kamenom podnožju križa, prikazan raspeti Krist, nadesno spuštene glave. Njemu s desne strane prikazana je grupa onih koji ga oplakuju (*plorantes*), a s njegove lijeve oni koji su ga razapeli (*testes*). U grupi onih koji ga oplakuju u prednjem je planu Bogorodica koja klone shrvana bolju a pridržavaju je Ivan apostol i Marija Magdalena. Posve straga je samo glava jedne žene (Marija Kleofina), koja plačući rukom podržava lice. Kristu s lijeve strane u prvom planu je velika figura centuriona Longina u oklopu i crvenom plaštu sa šljemom na glavi. Desnu ruku ispruženu kažiprsta drži uzdignutu prema Kristu (kao da govori one riječi iz *Evangelja*: »Ovaj zaista bijaše sin Božji« / Mt. 27,54/), a u lijevoj drži štit. Iza njega je još pet likova. U

4. *Ljubljanski misal*, oko 1425. g., Ljubljana, NUK, ms. 162, fol. 145r, *Raspeće*

4. *Ljubljana Missal*, ca 1425, *Ljubljana, NUL, ms. 162, fol. 145r; Crucifixion*

5. *Ročki misal*, oko 1420. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 143r, *Raspeće*

5. *Roč Missal*, ca 1420, *Vienna, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 143r; Crucifixion*

prvom je planu bradati lik u svečanoj odori (jedan od »glavara svećeničkih«) u kojega gleda centurion, a iza njih su prikazane glave još četiri osobe, od kojih jedna na koplju drži crvenu trokutastu zastavu na kojoj je natpis u dva retka: SP/QR.

Ovo *Raspeće*, kao i još dva *Raspeća* u glagoljskim misalima, *Ljubljanskom* (NUK, mr. 162) iz 1425. godine (sl. 4) i *Ročkom* (ÖNB, cod. slav. 4) iz 1468. godine (sl. 5), koje je napisao Bartol iz Krbave, ikonološki i ikonografski, veoma su slična, gotovo identična, a stilski pripadaju srednjotalijanskom iluminatorskom krugu (Bologna, Padova /Giotto/, Venecija). Svi su se oni ugledali na latinske predloške, ali na koje, nije lako odgovoriti. Budući da je ovaj *Novakov misal* najstariji od njih, moglo bi se reći da se Novak ugledao u talijanske latinske misale, a njegov misal je poslužio kao izravan predložak ovima kasnijim misalima Bartola Krbavca. Tome doduše ne ide u prilog činjenica što na *Raspeću* u *Novakovu misalu* pod križem nema lubanje, a na ostala dva ona je naslikana među kamenjem.

2. Na početku teksta *Kanona mise*, fol. 159r, naslikan je *Imago pietatis* – izmučeni Krist koji sjedi u grobu s mnogo rana po tijelu. Prikaz je naslikan na pozadini od zlatnih listića s urezanim biljnim ornamentom. Krist ima zlatnu aureolu. U

pozadini je naslikan križ koji na vrhu nosi latinski natpis INRI. Grob je ružičaste boje.

II. Litterae historiatæ

Takvim ilustriranim inicijalima počinju čitanja *Muke* pojedinih evanđelista. Većina im je 75 x 75 mm. Okvir slike je crne boje, a unutar njega na plavoj pozadini s bijelim biljnim ornamentima nacrtano je slovo sastavljeno od višebojnih biljnih elemenata. Sva su četiri slova latinično »U«, što bi moglo biti modifikacija slova »V« – ono vrime ... kako počinje tekst *Muke* glasovno, dok tekst *Muke* počinje glagoljskim slovom »V«, koje se likovno teško može izjednačiti s oblim slovom »U«. Latinski tekst *Muke* inače počinje slovom »I«-n illo tempore..., pa je ugledanje na latinski predložak isključeno. Unutar slova na tamnocrvenoj pozadini naslikan je lik evanđelista. Takva su ukupno 4 inicijala, a nalaze se na sljedećim mjestima:

1. Na fol. 74v lik *sv. Mateja*, dosta oštećen. Naslikan je u poluprofilu. U lijevoj ruci drži knjigu, a desnu ima ispruženu.

2. Na fol. 79r lik *sv. Marka*. Naslikan je u poluprofilu, odjeven je u zelenu tuniku i plavi plašt. U ruci drži razvijeni svitak s latinskim natpisom početka *Muke* razlomljenim u više redaka: »Sec/und/um/arcu(m). /Glo/tibi/Domi/ne in/illo/te.«

6. *Misal kneza Novaka*, 1368. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 8, fol. 91r, Lik sv. Ivana Evanđelista
 6. *Missal of Headman Novak*, 1368, *Vienna, ÖNB, Cod. slav. 8, Sv. Ivan, fol. 91r; Figure of John the Evangelist*

7. *Misal kneza Novaka*, 1368. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 8, fol. 215v, inicijal V (glag.)
 7. *Missal of Headman Novak*, 1368, *Vienna, ÖNB, Cod. slav. 8, fol. 215v. initial V (glag.)*

3. Na fol. 84r sv. *Luka*, naslikan u poluprofilu odjeven u žutu togu i plavi plašt. U lijevoj ruci prekrivenoj plaštom drži knjigu.

4. Na fol. 91r lik sv. *Ivana* u poluprofilu. Odjeven je u ljubičastu togu i zeleni plašt. Kraj njega je razvijeni svitak s natpisom na latinskom jeziku: »Init/ium/sanc/ti eu/ang/eli s/ecun/du io/h'ein/loria«. (sl. 7)

III. Litterae feriales

To su višebojni pleterno-geometrijsko-stilizirani biljni inicijali. Boje su crvena, plava i zlatna (žuta). U nekima su izraženi kvadrilobi. Njima počinju mise pojedinih danih dana. Na svakoj se stranici nalaze jedan do dva takva inicijala. Veoma su visoki, a rađeni su prije teksta, jer tekst poštuje njihov oblik. Posebno se ističe inicijal »V« (latinično), koji više sliči slovu »Y«, na blagdan Uznesenja Marijina, na fol. 215v. (sl. 8)

Na ff 100–120 javlja se šestokraka zvijezda u krugu s ornamentom sličnim rezbarijama u drvu (kao na pučkim preslicama). Ponegdje su nacrtane i ptičje glavice.

Na početku *Kanona* je latinska skraćenica sastavljena od slova T i G jedno preko drugog (»Te igitur«) koja je veoma

česta u latinskim misalima, što je uz latinske natpise na sveticima evanđelista još jedan dokaz da je iluminator pred sobom imao latinski predložak.

IV. Mali crveni inicijali

Nalaze se na početku pojedinih dijelova reda mise. To su velika slova nacrtana crvenom bojom, dok im je unutrašnjost ispunjena žutom bojom. Ponegdje su umjesto žute boje unutar slova plave linije.

(*Uskoro izlazi fototipsko izdanje ovog misala marom i skrblju Staroslavenskog Instituta u Zagrebu.*)

3. Fragmenti misala iz 14. st.

Nalaze se Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču, pod signaturom Cod. slav. 55* i 55**.

To su zapravo dva lista glagoljskog misala koja su se nalazila kao pojačanje uveza na nutarnjoj strani korica jednoga također glagoljskoga kodeksa pisanog na papiru, a to je *Korizmenjak* (propovijedi za korizmu) koji je na papiru 1493. napisao Simun Greblo iz Roča. Latinski original je nosio

8. *Ročki misal*, oko 1420. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 30r, Inicijal V (glag.)

8. *Roč Missal*, ca 1420, Vienna, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 30r: Initial V (glag.)

naslov *Quadriga spiritualis* ..., a napisao ju je Nicolaus de Auximo. Taj kodeks nosi signaturu Cod. slav. 55, dok ovi listovi misala imaju signaturu Cod. slav. 55* i 55**.

Kodeks je veoma zanimljiv zbog svojih brojnih naknadnih bilježaka, iz kojih se može pratiti njegov put po hrvatskom priobalju, od Istre do Prvića ispred Šibenika, gdje je 1680. g. bio u uporabi kod trećoredca glagoljaša fra Frane Pelića, kako svjedoči zapis na vanjskoj strani prvog lista glagoljskog fragmenta misala koji upravo opisujemo.

Sama *Kvadriga* nema naročitih iluminacija, osim crvenih početnih slova.¹¹

Fragmenti misala pisani su na pergamentu. Veličina stranica iznosi 145 x 205 mm i 140 x 205 mm, ali veličina nije originalna jer su rubovi oštećeni, rezani. Veličina ispisanog dijela stranice iznosi 120 x 195 mm i 115 x 190 mm. Tekst je pisan u jednom stupcu a na njemu se nalazi 24 retka. Visina redaka iznosi 10 mm, a visina slova 4 mm. Marginalni prostori: unutarnji 17 mm, dok ostali nisu originalni, a iznose cca 10 mm. Fragmenti sadrže obrasce misa opće službe za blagdane sv. Apostola (»M'ša 2 apostolom i M'ša ednog ap.la«). Pisan je uglavnom glagoljicom, dosta neujednačenom. Milčetić kaže: »Nije osobito lijepo«. Tekst je pisan crnom bojom, a naslovi crnocrvenom.

Paleografskom analizom možemo ga datirati u prvu polovinu 14. stoljeća, ili oko njegove sredine.

Iluminacije mu se sastoje od relativno velikih inicijala visine 40 mm. Crtani su crnom bojom, dvostrukih crta za oblik

slova, a unutrašnjost između tih crta ispunjena je crvenom bojom. Samo tijelo slova dosta je debelo i sastavljeno od kvadratnih elemenata. Nalaze se na fol. 1r i 2v slovo »V« u obliku Y, te na fol. 2r slovo »V«.

Početna slova pojedinih dijelova mise pisana su običnim crnom slovima, kojima je unutrašnjost ispunjena crvenom bojom.¹²

4. Fragmenti brevijara 14./15. st.

To je dio brevijara koji se nalazi u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici pod signaturom Cod. slav. 121.

Sadrži obrasce vlastitih službi svetaca (*Proprium de Sanctis*) za mjesece veljaču, ožujak, travanj i svibanj. U veljači ima blagdan sv. Ćirila i Metoda.¹³ Pisan je na pergamentu, uglavnom glagoljicom (kaligrafski ustav). Tekst je pisan crnom bojom a rubrike crvenom. Ima ukupno 22 lista veličine 230 x 282 mm. Tekst je pisan u 2 stupca, svaki veličine 75 x 230 mm, a u svakom stupcu ima 30 redaka, pisanih na slijepim crtama. Visina redaka je 8 mm, a visina slova 4 mm. Marginalni prostori: unutarnji 30, srednji 18, vanjski 30, gornji 10 (naknadno obrezivan), donji 44 mm. Uveza nema.

Sudeći prema paleografskim značajkama, nastao je krajem 14. ili početkom 15 stoljeća u Hrvatskoj. Iluminacije u njemu nisu osobito raskošne, što je s obzirom na to da u ovo vrijeme nema većih blagdana i razumljivo. To su inicijali visine 10–

9. *Ročki misal*, oko 1420. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 103r, Prikaz Uzašašća Kristova

9. Roč Missal, ca 1420, Vienna, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 103r, *The Ascension*

40 mm – jednostavna majuskulna početna slova pisana crvenom bojom. Tek uz poneke inicijale nalaze se skromni grafijski i stilizirani biljni ukrasi.

5. Brevijar Vida Omišljanina iz 1396. g.

Sada se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici pod signaturom Cod. slav. 3.

Sadrži uobičajeni tekst brevijara »po zakon(u) s.te rimske crkvi P(e)tra i P(a)vla«, kako kaže sam pisac, a to znači *Rimski brevijar*. Dva posljednja lista pisana su manjim slovima i kurzivom.¹⁴

Ima ukupno 480 ispisanih listova, numeriranih olovkom u gornjem desnom kutu u 20. st. Pisan je na pergamentu, osim dva zadnja lista, koji su pisani na papiru, glagoljicom, hrvatskim ustavom, premda slova ponegdje imaju oblika, okomite crte slova ponegdje su »trbušastek«. Tekst je pisan crnom bojom, a rubrike i naslovi crvenom.

Veličina stranice je 270 x 350 mm, a veličina ispisanog dijela stranice 180 x 250 mm.

Tekst je pisan u 2 stupca veličine 85 x 250 mm, a u svakom stupcu ima 28 redaka. Visina redaka je 10 mm a visina slova 5 mm. Veličina marginalnih prostora: unutarnji 25, srednji 10, vanjski 57, gornji 28, donji 73 mm. Okvir i crte po kojima je pisan tekst izvedeni su slijepom pisaljkom. Uvezan je u drvene korice obložene crnom kožom s utisnutim geometrij-

10. *Ročki misal*, oko 1420. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 152v, Prikazanje Isusa u hramu, Šimun drži Malog Isusa

10. Roč Missal, ca 1420, Vienna, ÖNB, Cod. slav. 4, fol. 152v, *Presentation in the Temple, St Simeon holding the Baby Jesus*

skim ukrasom. Taj uvez je stotinjak godina mlađi od rukopisa, a preuzeo ga je pop Grgur Kraljić iz Senja oko 1500. g. (vidi bilj. 17). Brevijar je napisao, kako sam kaže na fol. 8r, Vid iz Omišlja 1396. godine.¹⁵

Iluminacije ovog brevijara su trovsne: *Litterae historiatæ*, *litterae dominicales* i *litterae feriales*.

I. *Litterae historiatæ*

To u stvari nisu slova, nego se na početku retka nekih blagdana, ispred samog teksta nalazi lik simbola evanđelista čije evanđelje slijedi. Okvir slike je crven, unutrašnjost je žuta, a na toj žutoj pozadini crvenom je bojom naslikan, bolje reći nacrtan je simbol evanđelista. Izgleda da su nacrtani poslije pisanja teksta, jer okvir slike izlazi lijevo izvan okvira teksta na marginalni prostor. Visina im zauzima tri retka teksta. Takva su samo tri.

1. Na fol. 40v prikazan je simbol evanđelista Luke – vol. Okvir ima oblik okomito postavljenog pravokutnika. Vol čuči u profilu, dok mu glava gleda ravno. U prednjim kopitima drži zatvorenu knjigu crvene boje, a na leđima su mu krila. Tijelo je bez boje, tj. čisti pergament. Po krilima su ukrasi u obliku podužih crvenih crta, a po tijelu su crveni ukrasi u obliku »zareza«. Oko glave je crvena aureola. Iznad glave, ali unutar okvira stoji natpis pisan bosančicom, crnom bojom: S.TI LUKA. (sl. 13)

2. Na fol. 41v naslikan je simbol evanđelista Ivana – orao. Okvir je pravilan kvadrat, a unutar njega naslikan je orao

11. *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. g., Beč, ÖNB, Cod. slav. 3, fol. 41v, Orao, simbol sv. Ivana Evanđelista

11. Breviary of Vid of Omiš, 1396. g. Vienna, ÖNB, Cod. slav. 3, fol. 41v, Eagle, symbol of John the Evangelist

12. *Dragučki brevijar*, 1407. g., Zagreb, Arhiv HAZU, III b 25, fol. 111r, Orao, simbol sv. Ivana Evanđelista

12. Draguč Breviary, 1407. g. Zagreb, Historical Archive, Croatian Academy, III b 25, fol. 111r, Eagle – symbol of John the Evangelist

u profilu, tako da mu tijelo gleda nalijevo, a glavu je okrenuo nadesno. U pandžama drži zatvorenu knjigu crvene boje, a na leđima su mu krila. Oko glave mu je crvena aureola.

Iznad okvira, na marginalnom prostoru crnom bojom, bosančicom je natpis: S.TI IVNq. (sl. 11) – Gotovo identičan prikaz orla, kao simbola evanđelista Ivana, nalazimo i u glagoljskom *Dragučkom brevijaru* iz 1407. godine, koji se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu pod signaturom III b 25 (sl. 12), koji je nastao desetak godina poslije *Brevijara Vida Omišljanina*, najvjerojatnije na krbavskom području, ali je kasnije dospio u Istru.¹⁶ Je li ih slikao isti iluminator, Bartol iz Krbave, ili je iluminator *Dragučkog brevijara* oponašao Bartola iz Krbave, ili su pak obojica imala isti predložak, teško je reći. Stilska je sličnost, bez sumnje, očita, s time da ovaj dragučki orao nije u okviru, stoji u pravom profilu, ima krila raširena na obje strane, a knjiga u pandžama stoji kao list s naznačenim crtama za pisanje.

3. Na fol. 257r ponovno prikaz sv. Ivana evanđelista, ali ovdje je nešto manji. Dolje je sv. Ivan, a gore orao. Iznad okvira također je natpis crnom tintom, bosančicom: S.TI IVNq.

II. Litterae dominicales

To su inicijali visine od 4 do 6 redaka, veoma raskošno nacrtani. Sastoje se od stiliziranih biljnih i geometrijskih eleme-

nata. Posebno je veliko slovo V na fol. 333v. Osnova slova je u većini slučajeva izvedena zadebljano crvenom bojom, dok su poneki izvedeni crnom ili smeđom bojom. Oko te osnove širi se ukras od stiliziranih biljnih i geometrijskih (grafijskih) elemenata rađen uglavnom crvenom tintom, ali na nekim mjestima i crnom. Praznine unutar ukrasa redovito su bezbojne (pergament), a ponegdje su ispunjene crnom ili žutom bojom. Ponegdje je sitan grafijski ukras, koji izlazi i izvan slova po marginalnom prostoru. – Crtani su prije pisanja teksta, ili istodobno, jer se tekst pokorava njihovoj obliku. – Veličina slova i bogatstvo ukrasa različiti su, variraju od kvaderna do kvaderna (ili raspoloženja pisca). Na nekim mjestima nacrtana je samo osnova slova bez ukrasa. Na mnogo mjesta osnova slova je latinična: B, P, I, S, L, O itd. Od fol. 379 dalje inicijali su rađeni drugim perom i tintom, ali istom rukom.

Takvim inicijalima počinju službe pojedinih blagdana, a veličina im ovisi o važnosti blagdana.

III. Litterae feriales

To su manja početna slova, visine 2 do 3 retka. Nacrtana su crvenom bojom, a ponegdje imaju i sitan crveni grafijski ukras unutar i oko slova. Nalaze se na početku pojedinih dijelova službe blagdana.

13. *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. g., fol. 40v, Vol, simbol sv. Luke Evangelista
 13. *Breviary of Vid of Omiš*, 1396. g. fol. 40v, Ox – symbol of Luke the Evangelist

6. Ročki misal iz 1421. g.

Sada se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču pod signaturom Cod. slav 4.

Sadrži uobičajeni tekst misala (ff 1–222), a zatim ritualne tekstove i na kraju naknadne važne zabilješke.¹⁷ Ukupno ima 252 lista, a numeracija je izvedena u novije vrijeme olovkom u desnom gornjem kutu.

Kodeks je pisan na pergamentu uglatom glagoljicom, hrvatskim ustavom. Veličina stranica je 240 x 355 mm, a veličina ispisanog dijela stranice 162 x 215 mm. Tekst je pisan u dva stupca, a u svakom stupcu po 30 redaka. Visina redaka je 8 mm, a visina slova 4 mm. Veličina marginalnih prostora: unutarnji 30, srednji 12, vanjski 46, gornji 46, donji 92 mm. Okvir teksta i crte na kojima je pisan tekst zacrtane su slijepom pisaljkom. Na dnu svake stranice ima *custodes*. Tekst je pisan crnom bojom (tintom), a rubrike crvenom. Uvezan je u drvene korice obložene crnom kožom s utisnutim slijepim geometrijskim ukrasom, a preuzeo ga je u Roču 1497. godine senjski knjigoveža pop Grgur iz Senja, kako sam piše na fol. 231v.¹⁸ Napisao ga je »mnogo grešni pisac Bartol .... Kerbavec.«, koji sam sebe tako naziva na raznim mjestima u kodeksima koje je on napisao (*Berlinski misal* iz 1402.,

Bakarski brevijar iz 1414., *Ljubljanski misal* iz 1425.). Na ovome se potpisao u kanonu mise, u spomenu živih na fol. 143v, a posebno je ukrao i blagdan svog imenjaka sv. Bartola.¹⁹ Osim njegove javljaju se ponegdje i druge ruke.

Iza glavnog teksta slijedi niz bilježaka veoma važnih za povijest ovog misala kao i za povijest Roča i okolice, po kojima se mogu datirati posvete (»kršćenie«) pojedinih crkava. Vrijeme kada ga je napisao nije nigdje točno zabilježeno, no paleografskom analizom te na temelju znanja i mišljenja dosadašnjih brojnih istraživača možemo ga smjestiti na početak 15. stoljeća, negdje između *Berlinskog* i *Ljubljanskog misala*, koje je pisao isti pisac, dakle oko 1420., točnije 1421. g., kako s pravom tvrdi Marija Pantelić na temelju kalendara. Napisao ga je najvjerojatnije u samom Roču.

Iluminacije

Ovaj je misal veoma bogato iluminiran, a iluminacije se kreću od slobodnih slika, preko scena naslikanih u slovu (*litterae historiatæ*) i inicijala s bujnim ukrasom (*litterae dominicales*) do jednostavnih crvenih inicijala.

I. Slobodne iluminacije

1. *Raspeće*. Na fol. 142r, ispred početka kanona, preko cijele stranice naslikano je Raspeće Krista (s1. 5), veoma slično

onom u *Misalu kneza Novaka* (vidi gore, str. 41) s neznatnim razlikama. Ovdje je pozadina crvene boje, natpis latinicom INRI je iznad križa i izvan okvira slike, a jedan od vojnika koji su iza centuriona na koplju drži razvijenu bijelu zastavu, koja je izvan okvira slike, a na njoj također latinicom piše SPQR. U donjem dijelu slike, iza Kristovih nogu je bijela ploha s teško čitljivim glagoljskim natpisom u dva stupca, sa svake strane nogu po jedan.

2. Na fol. 8v pri dnu stranice prikaz je *Rođenja Kristova*. Na sredini je košara plave boje u kojoj leži dijete Isus. S lijeve strane kleči Marija u plaštu plave boje, a s desne Josip u crvenom plaštu. Na margini se razvijaju bujni biljni ukrasi.

3. Na fol. 33v na vrhu stupca, na početku *Evandolja*, prikazan je Abraham kako u krilu drži Lazara. Dolje, na marginalnom prostoru u ornamentu je prikazan »Bogataš« u ognju s prstom u ustima. Jednu sliku s drugom povezuje bujni biljni ornament.

II. Litterae historiatæ

To su oveci inicijali unutar okvira veličine 32 x 42 mm ljubičaste boje. Iz okvira na marginalni prostor, negdje više negdje manje, širi se bujni višebojni stilizirani biljni ukras. Nalaze se na početku evanđeoskih čitanja pojedinih važnijih blagdana. Unutar slova, na plavoj pozadini je lik sveca ili prikaz događaja o kojem pripovijeda *Evandolja*.

Nalaze se na sljedećim mjestima.

1. Na fol. 1r sv. Pavao s mačem i knjigom u rukama. Bujni višebojni ukras sa životinjicama širi se po srednjem, gornjem i donjem marginalnom prostoru.

2. Na fol. 24v *Kušanje Kristovo*, vjerojatno scena kada đavao kaže Isusu: » ... reci ovom kamenju da postane kruh« (Lk 4,5), jer je na tlu prikazano kamenje.

3. Na fol. 33v »V'ono vrime...«. Prikaz Lazara u krilu Abrahamovu. (Lk 16,22).

4. Na fol. 48v *Ozdravljenje slijepca* (Iv. 9,1–41). Veoma bujan ukras.

5. Na fol. 62v sv. Matej na početku *Muke*. Prevladava crvena boja. Desno od glave na crvenoj pozadini glagoljicom u tri retka piše: »Muka/po Mate/juk«.

6. Na fol. 67v sv. Marko. U rukama drži svitak na kojem glagoljicom piše: »Muka G.na našego Isa K.a po Marku. V'ono vrime biše Pasha...« Bujan ukras.

7. Na fol. 72r sv. Luka. U ruci ima knjigu tamne boje.

8. Na fol. 77r sv. Ivan naslikan na tamnoj pozadini, odjeven u crvenu tuniku i crveni plašt. Na svitku podulji natpis pisan glagoljicom. Na vrhu: Č.U.M.Đ. (1468.) E z U S /EZUS/, zatim također glagoljicom početak *Ivanova evandolja*: »Iskoni bi slovo i slovo bi u Boga i B.g bi slovo i se bi iskoni u B.azač.« (valjda hoće reći: » Začetak st. evangelija...«).²⁰

9. Na fol. 84v *Bog stvara svijet*. I ovdje je glagoljski natpis: »Iskoni bi slovo.«

10. Na fol. 93v *Uskrsnuće Kristovo*. Crvena pozadina, ljubičasti grob. Ukras po čitavoj margini.

11. Na fol. 103r *Uzašašće Kristovo*. Dolje grupa apostola s Marijom, a gore na vrhu se vide samo Kristove noge i dio

haljine. (sl. 9) – Ovakav je prikaz *Uzašašća* veoma čest u gotičkim kodeksima, a sličan imamo i kod nas u *Antifonaru* iz 15. st. (Uskrsno vrijeme) koji se čuvao kod dominikanaca u Splitu, a danas u Bolu.

12. Na fol. 106r *Blagdan Duhova*. Apostoli s Marijom stoje u donjem dijelu kao u čaški cvijeta.

13. Na fol. 111r *Blagdan Tijelova*. Iz Kristovih rana curi krv u kalež.

14. Na fol. 143v *Imago pietatis*. Prikazano Kristovo cijelo tijelo.

15. Na fol. 145r *Veronikin rubac*. Anđeo u rukama drži razvijeno platno sa otiskom Kristova lika.

16. Na fol. 152v *Prikazanje Isusa u Hramu*. Prikazan samo Šimun kako u rukama drži dijete Isusa. (sl. 10)

17. Na fol. 161v Ivan Krstitelj. Drži svitak.

18. Na fol. 163v apostoli Petar i Pavao.

19. Na fol. 171v *Uznesenje Marijino*. Marija je nošena u mandorli.

20. Na fol. 173v sv. Bartol apostol. (Imenjак pišćev i zaštitnik Roča.)

21. Na fol. 139r svećenik prikazuje hostiju na pateni.

22. Na fol. 139v svećenik prikazuje kalež.

23. Na fol. 140r svećenik moli sklopljenih ruku.

24. Na ff 140r/141 početak Kanona. Nacrtani latinični inicijali TG, jedan preko drugoga (»Te igitur...«), što je veoma često u latinskim misalima diljem Europe.

25. Na fol. 182v početak zajedničkih službi svetaca (*Commune Sanctorum*). *Bogorodica zaštitnica* (Schutzmantelmadonna). Marija plaštem štiti »mnoge ljude«.

26. Na fol. 198r lik biskupa. Zajedničke mise za priznavaoce (*de communi confessorum*).

27. Na fol. 218v braća Makabejci sa svojom majkom. Tekst počinje čitanjem iz *Knjige Makabejaca*.

III. Litterae dominicales

To su inicijali sastavljeni od pleterno-biljnih elemenata preko više od polovine stranice s lijeve strane teksta. Sastavljeni su od crvene, plave i zelene boje u nijansama, a praznina je ispunjena zlatom (prašinom). Tim inicijalima počinju manje važne nedjelje i blagdani. Većina slova je latinična, a tek poneka su pisana glagoljicom.

Nalaze se na sljedećim mjestima: fol. 6r V, fol. 13v S /S), fol. 30r V (Y) (sl. 8), fol. 37v V (Y), fol. 85v P, fol. 142r V, fol. 150r Y, fol. 187v N /N/

IV. Litterae feriales

Oveci inicijali pisani naizmjenice crvenom ili plavom bojom s tankim grafijskim ukrasom boje suprotne od slova. Visina im je 2–5 redaka. Njima počinju obični dani ili mise.

Kalendar

Na ff 130–137 nalazi se kalendar, kojemu su početna slova pisana latinicom: zlatni krug, plava pozadina, slatno slovo, sa sit-

nim ukrasima. U kalendaru se nalaze i brojne naknadne zabilješke o posveti (»kršćenie«) pojedinih crkava i oltara u Roču i okolici. Posebno se ističe dio na ff 130v i 131r, gdje je tablica za izračunavanje datuma Uskrsa. (Naznačena je i godina 1572.)²¹

7. Bečki psaltir iz sredine 15. st

Kodeks se nalazi u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici pod sig-naturom Cod. slav. 77.

Sadrži uobičajeni tekst *Psaltira*, premda neki psalmi nedostaju. Osim psalama kodeks sadrži i više himana s kratkim tumačenjem. Njegov sadržaj je veoma zanimljiv iz liturgijskih i lingvističkih stajališta, pa je o njemu mnogo pisano.²²

Ima ukupno 131 list, od kojih je prvih trideset pisano na pergamentu, a ostalo na papiru. Pisan je glagoljicom, hrvatskim ustavom. Tekst je pisan crnom bojom, a rubrike također crnom bojom ali uokvirenom u crveno. Veličina stranica je 135 x 200 mm. Veličina ispisanog dijela stranice je 96 x 145 mm. Tekst je pisan u dva stupca veličine 45 x 145 mm. U svakom su stupcu po 34 retka. Okvir teksta i linije redaka

izvedeni su slijepom »pisaljkom«. Visina redaka je 4–5 mm, a visina slova 3–4 mm. Marginalni prostori: unutarnji 18, srednji 5, vanjski 16, gornji 12, donji 42 mm.

Uvezan je jednostavno u kožu i marmorizirano platno krajem 19. st.

Napisan je u Lindaru 1463. godine, a pisao ga je pop Petar Frašćić, u veoma teškim okolnostima, kako sam kaže u opširnom i poetičnom zapisu na fol. 130v.²³ Osim ove pišćeve zabilješke ima i niz drugih zanimljivih zapisa.

Premda je ovaj kodeks s mnogih gledišta veoma važan, iluminacije su mu dosta skromne, a svode se na litterae feriales. To su oveći crni inicijali uljepšani sitnim grafijskim ukrasom crvene boje sa stiliziranim biljnim elementima. Visina im iznosi od 10 do 40 mm, ovisno o važnosti koju pisac daje tekstu. Ako redak ne ide do kraja pisac tu prazninu nadopunja crvenim crticama. Crvenom bojom podcrtani su i uvodi u pojedine psalme. Neke pokušaje ukrašavanja iza zapisa na kraju kodeksa Milčetić (str. 85) naziva: »Primitivna đaćka vježba.«

(*Ilustracije su preuzete iz citirane literature, na čemu autorima zahvaljujem.*)

Bilješke

- 1
IVAN MILČETIĆ, Hrvatska glagoljska bibliografija, I. dio, opisi rukopisa, u: *Starine JAZU*, XXXIII (Zagreb, 1911.), 592.
- 2
GERHARD BIRKFELLNER, Glagolitische und kyrilische Handschriften im Oesterreich, u: *Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung*, 23 (Wien, 1975.), 540. (Glagoljski 43–74).
- 3
JOSIP VAJS, Najstariji hrvatskoglagoljski misal, u: *Djela JAZU*, knj. 38 (Zagreb, 1948.), 171.
- 4
MARIJA PANTELIĆ, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, u: *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 5 (Zagreb, 1964.), 5–98, 24 table (slike); MARIJA PANTELIĆ, Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368., u: *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 6 (Zagreb, 1967.), 5–109.
- 5
JOSIP BRATULIĆ, Leksikon hrvatske glagoljice, Minerva, Zagreb, 1995, 188.
- 6
Opširnije o sadržaju i literaturi o ovim listićima v. JOSIP VAJS (bilj. 3), 3–6.
- 7
Arturo Carlo Quintavalle, *Miniatura a Piacenza*, katalog izložbe, Venezia, 1963. (Tekstovni opis na str. 119–121, a reprodukcija pod br. 304.)
- 8
Djelomičan sadržaj, osobito naknadne bilješke, donosi IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 28–29., a opširniji, osobito zavjetne mise, GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 43–51.
- 9
Doslovce piše: »Let G(ospod)nih.č.t.m.đ. (1368.) Ja knez' Novak' s(i)n' kneza Petra vitez' sil'noga i velikoga g(ospodi)na Loiša krala Ugr'skoga (to je Ljudevit I. Anžuvinski) nega polače vitez' v to vr(i)me budući knez' na Ugrih' Šol'gpv'ski a va Dalamacii Nin'ski napisah' te knjige za svojio d(u)šu i onoi c.kvi da se dadu v' koi legu viki vič.nim' ležaniem ...«.
- 10
Opširan zapis o tome nalazi se odmah iza Novakova zapisa na fol. 269v, a, kako sam piše, za njega je platio 45 zlota.
- 11
Literatura o *Kvadrigi* IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 203–208, i GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 70, s citiranom prethodnom literaturom.
- 12
Lit. IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 204. GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 57 i naziva ga *Fragmenta Vindobonensia*.
- 13
Nešto opširnije o sadržaju: GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 64, s citiranom literaturom.
- 14
Više o sadržaju vidi: IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 73–76 (donosi sve bilješke); GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 67–70 (detaljno opisuje liturgijski sadržaj brevijara). O samom piscu vidi: BRANKO FUČIĆ, Vid Omišljanin, Omišalj–Roč, 1996.
- 15
Zbog njezine važnosti i zanimljivosti tu bilješku donosimo u cijelosti: »V ime Isuh'vo. Amn'. Let G.dnih.č.t.p.e. (č.t.p.e.) (1396.). miseca marča a.). (a.i.) 11. dn' početi biše te knjgi pisat' ot Vida z Omišlja. Saka kvaderna za pol' mar'ki i b /B/ (2) so. na moju hartu. Kikoli ne pomore malim' i velikim' pomozi mu G.din' Bog' i S.ta Marija i S.ti Bartolomii i S.ti Anton' i vsi B.ži s.ti i s.tice«.
- 16
Detaljan opis *Dragučkog brevijara* vidi: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *Dragučki brevijar* (Temporal), G. 1407., u: *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, Zagreb, 1969., 117–120; ANICA NAZOR, *Zagreb riznica glagoljice*, katalog izložbe, Zagreb, 1978., 24.
- 17
Opširnije i detaljnije o sadržaju misala vidi: IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 26–29; JOSIP VAJS (bilj. 3), 7–12.; MARIJA PANTELIĆ (bilj. 4), 30–49, koja osobito obrađuje ritualne tekstove i bilješke na kraju misala.
- 18
Detaljan opis uveza vidi: BRANKO FUČIĆ, Knjigoveža-glagoljaš, pop Grgur Kraljić iz Senja (1497–1502), u: *Senjski zbornik*, VI (1975.), 55–71. Tekst bilješke glasi: »č.m.p.ž.(1597.) miseca oktobra dan .6. kada ja pop Grgur iz' Sena prevezah' sie knjgi crikvi S.toga Bartolomija v gradi Roči ...«
- 19
Opširno o piscu Bartolu iz Krbave vidi: MARIJA PANTELIĆ, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, u: *Radovi Staroslavenskog instituta*, 5 (Zagreb, 1974.), passim, osobito str. 13–17 i 96.
- 20
Zašto je ova godina tu navedena teško je protumačiti. Je li naknadno napisana ili je te godine i naslikana ova slika, nemoguće je odgovoriti.
- 21
Opširno o kalendaru vidi: MARIJA PANTELIĆ, Kronološki elementi u Ročkom misalu, u: *Slovo*, VI–VIII (Zagreb, 1957.), 263–276, i MARIJA PANTELIĆ (bilj. 4), 30–32.
- 22
Više o sadržaju vidi: GERHARD BIRKFELLNER (bilj. 2), 66–67, s citiranom literaturom: IVAN MILČETIĆ (bilj. 1), 84–85; MARIJA PANTELIĆ, Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni H(r'st)' v(ž) skr(ž)se iz mrtvih, u: *Slovo*, 17 (Zagreb, 1967.), 37–60; JOSIP HAMM, Psalterium Vindobonense, u: *Shriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung*, XIX (Wien, 1967.).
- 23
Zbog zanimljivosti i lirike tu zabilješku donosimo u cijelosti. Pisac kaže: »Va ime B.že i S.te M.rie i vs.h' s.tih B.žh'.amn'. Let' G.nih' č.u.m.v. (1463.) to pisa pop' P(e)tr' i gr.šni pridiv'kom Frašžćić', komu je zem'la mat' a otačastvo grob', a bogatstvo grisi. I kada je pisah i nikada b.hi v mišljenju da misal' prehajaše, zč' mlad' bih' i pročaja. I pisah je v Lin'dare sedeći. I v to isto leto b.še po Istre malo žita i glad' na b.še i ja dovole krat lačan' bih i sto vas' prosiln', bratija draga, ki koli bude čtel' sie kn.gi, ako bim' se k.de premr'sil', prosim' v.s' ne prokl'nite me, na r'cite: ako si živ', B.' ti otpusti grehi; ako si mr't', B.' ti primi d.šu v ž. v.čni. I ispisah' je d.dinu pre Matii kubod'skomu (Kubed) plovanu v to vr.me počtovanomu mužu i razm'nomu. I on me plati idarova k.ko d.bar' muž' i poč'ten' i k' tomu mi pomore s velike moje nevole v koi ja behi. B.' mu je plati. To pisa ruka gr.šnica. Moje mlk' psaltira. B.' s nami amn'«.

Summary

Andelko Badurina

Illuminations of Glagolitic Manuscripts in Vienna

The author describes the illuminations of some Glagolitic manuscripts created in Croatia but now kept in the Austrian National (formerly Court) Library in Vienna. They comprise: the *Vienna Leaves*, of the mid-12th century; the *Missal of Headman Novak*, which was written and probably illuminated by Novak himself in Krbava in 1368 and in 1495 found its way to Nugla by Roč, *Missal Fragments* written about the middle of the 14th century, *Breviary Fragments*, written at

the end of the 14th and beginning of the 15th century, the *Breviary of Vid of Omiš*, which was written and signed, and probably also illuminated, by Vid of Omiš, in 1396, and bound by Grgur Kraljić of Senj, ca 1500, the *Roč Missal*, which was written and probably illuminated by the »much-sinning writer Bartol Krbavec« in 1421 somewhere in Krbava, and the *Vienna Psalter*, which was written by the priest Petar Frašćić in Lindar, in 1463.

Some of them are very simply decorated, only with initials, while some are extremely amply illuminated. The most opulently illuminated is Novak's *Missal*, with free miniatures and many figuratively illustrated initials, and the *Roč Missal*, and the Crucifixion and illustrated initials of the *Missal* of Vid of Omiš with symbols of the Evangelists.

Key words: manuscripts, Glagolitic, illuminations, Bartol of Krbava, Vid of Omiš, Croatia, Vienna